

Klaudia Stala*

Wyniki badań archeologicznych w południowo-wschodnim skrzydle budynku tzw. Podchorążówki (dawnej letniej rezydencji królewskiej w Łobzowie)

Results of archaeological research in the south-east wing of the so called 'Podchorążówka' building (former summer royal residence in Łobzow)

Słowa kluczowe: fortalicjum Kazimierza Wielkiego, pałac królewski w Łobzowie, letnia rezydencja królewska, badania archeologiczne, relikw muru, budynek „Podchorążówki”, wieża mieszkalna

Key words: Fortalice of Casimir the Great, royal palace in Łobzow, summer royal residence, archaeological excavations, relics of wall, “Podchorążówka” building, dwelling tower

WPROWADZENIE

Budynek zwany „Podchorążówką” wzniesiono w czasach zaborów jako Szkołę Kadetów według projektu Feliksa Księżarskiego. W jego murach zachowały się relikty znacznie starszej budowli – letniej rezydencji królewskiej, której początki sięgają czasów średniowiecza¹.

Na przełomie lutego i marca 2015 roku pojawiła się konieczność przeprowadzenia w tym obiekcie archeologicznych prac badawczych o charakterze ratowniczym. Spowodowana została przypadkowym odsłonięciem relikw architektury murowanej pochodzącej z wcześniejszych faz pałacu królewskiego w Łobzowie, będącego obecnie siedzibą Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej. Na pozostałości historycznej zabudowy natrafiono w trakcie prowadzenia prac budowlanych związanych z przygotowaniem podłoża pod instalację windy w południowo-wschodnim skrzydle niniejszego budynku. W związku z powyższym wykonano sondaż archeologiczny, który zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi objął całą powierzchnię pomieszczenia.

Objęte badaniami pomieszczenie miało niewielką powierzchnię o wymiarach 382 × 278 cm. Od wschodu zamknięte zostało ścianą magistralną XIX-wiecznego muru związanego z przebudową budynku pałacowego na

INTRODUCTION

The building known as “Podchorążówka” was erected during the Austrian occupation as the Cadet Institute according to the design by Feliks Księżarski. Relics of a much older building – a summer royal residence the origins of which date back to the medieval times have been preserved in its walls¹.

At the turn of February and March 2015, it was necessary to carry out rescue archaeological research in that object. It was caused by an accidental discovery of relics of masonry architecture dating back to the earlier phases of the royal palace in Łobzow, currently housing the Department of Architecture of the Cracow University of Technology. The relics of historic structures were revealed while conducting construction work connected to preparing the base for installing the lift in the south-east wing of this building. Because of the above, an archaeological survey was carried out which, in accordance to conservation guidelines, covered the whole area of the room.

The researched room was relatively small and its dimensions were 382 × 278 cm. From the east it was enclosed with the load-bearing wall of the 19th-century wall connected to the transformation of the palace building

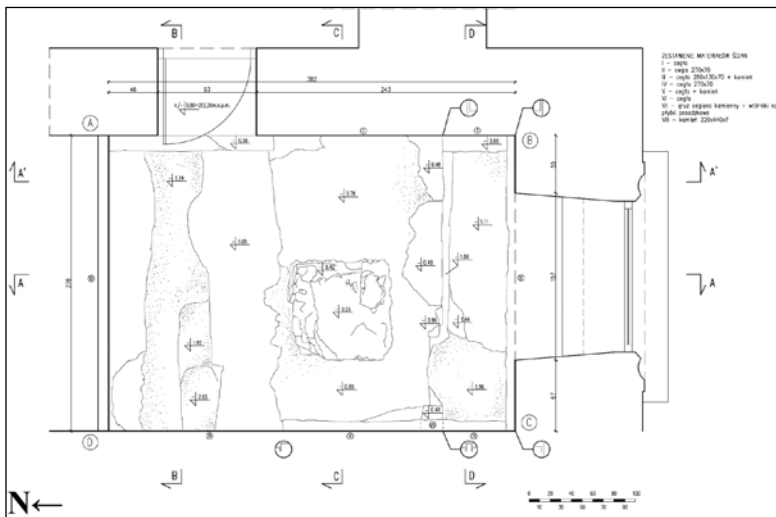
* dr hab., Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* dr hab., Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

Cytowanie / Citation: Stala K. Results of archaeological research in the south-east wing of the so called 'Podchorążówka' building (former summer royal residence in Łobzow). *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2018;53:67-75

Otrzymano / Received: 10.12.2017 • **Zaakceptowano / Accepted:** 20.02.2018

doi:10.17425/WK53LOBZOW

Ryc. 1. Rzut badanego pomieszczenia, rys. Agnieszka Szkiłdź
 Fig. 1. Plan of the researched room, sketch: Agnieszka Szkiłdź

Ryc. 2. Rzut badanego pomieszczenia, widok wykopu z odsłoniętymi relikwiami, fot. Łukasz Łukaszewski
 Fig. 2. Plan of the researched room, view of the excavation with uncovered relics, photo: Łukasz Łukaszewski

Szkołę Kadetów według projektu wspomnianego F. Księżarskiego, w której umieszczono okno. Od południa i północy pomieszczenie zamknięto murami działowymi, pochodzącymi z wcześniejszych epok, w ścianie północnej przebito otwór drzwiowy. Ścianę zachodnią natomiast stanowiła współczesna regipsowa ścianka działowa, zdemontowana przy montażu windy.(ryc. 1, 2).

Jak wspomniano powyżej, niewielkie pomieszczenie objęte badaniami ziemnymi ograniczyło w znacznym stopniu możliwości penetracyjne. W jego obrębie znalazły

into the Cadet School, according to the design of aforementioned F. Księżarski, in which a window was fitted. From the south and the north the room was enclosed with partition walls dating back to previous epochs, and a door opening was cut in the north wall. A modern plasterboard partition wall, dismantled during the installation of the lift, constituted the west wall (fig. 1, 2).

As has been mentioned above, the small room that was excavated significantly reduced the possibility of penetration. Within it there were relics of historical walls from various stages of the palace building and the later building of the Cadet School. The structures of preserved wall relics filled almost the whole area of the

room. The few earth sequences found there belonged to landfills in installation digs, which completely destroyed building accumulations and damaged the substance of historic walls in many places.

DESCRIPTION OF RELICS

In the central section of the examined room a fragment of the historic wall was revealed belonging to one of the palace stages of the building. The uncovered relic of the wall consists of the vestigial above-ground section and the well-preserved foundation stretching along the south-north axis throughout the whole room and probably continuing under the floor of adjoining rooms. The vestigially preserved above-ground wall was cut by later construction earthwork; on the south side it was damaged by an installation pit probably from the 19th or the beginning of the 20th century. The faces of the above-ground section of the wall were damaged in the course of various construction work and architectonic transformations of the object. In the west face (internal) two layers of bricks in the header arrangement have been preserved, perhaps it was the utility level (fig. 3). Three layers of bricks in the similar header arrangement are visible in the east face (fig. 4).

Both the length and the width of the preserved relic oscillate between 100 and 106 cm. The crown, equally irregular, secondarily and artificially formed as a result of building interference, has been preserved at the height of -0.32 cm below the current internal usable floor area (212.39 m a.s.l.) At the height of -0.42 cm relics of preserved lime screed have been discovered. The wall was made from bricks (hand-made) whose dimensions are difficult to determine as the faces were partially soiled with mortar. Bricks were laid using the header bond. Loose bricks excavated from construction landfill during earthwork measured $26 \times 12 \times 8$ cm or $32 \times 8 \times 13$ cm (hand-made 'finger' brick) – fig. 5.

The foundation of the discussed wall was built mainly from broken stone, fragments of ashlar, and

się relikty murów historycznych z różnych faz budynku pałacowego oraz późniejszego budynku Szkoły Podchorążych. Struktury reliktoowo zachowanych murów wypełniły niemal całą powierzchnię pomieszczenia. Natomiast nieliczne występujące sekwencje ziemne pochodziły z zasypów wykopów instalacyjnych, które zniszczyły całkowicie nawarstwienia budowlane oraz uszkodziły w wielu miejscach substancję historycznych murów.

OPIS RELIKTÓW

W centralnej części badanego pomieszczenia odsłonięto fragment historycznego muru należącego do jednej z faz pałacowych budynku. Odsłonięty relikw muru składa się z partii nadziemnej zachowanej szczątkowo oraz dobrze zachowanego fundamentu ciągnącego się na osi północ-południe na długość całego pomieszczenia i biegnącego prawdopodobnie dalej pod posadzkami sąsiednich pomieszczeń. Zachowany szczątkowo mur nadziemny został pocięty późniejszymi wykopami budowlanymi, od strony południowej uszkodzony jest wykopem instalacyjnym, prawdopodobnie XIX-wiecznym lub z początku wieku XX. Lica partii nadziemnej muru zostały uszkodzone

bricks laid using lime-and-sand mortar. The preserved wall is 230–250 cm thick, and maximum depth revealed in the west face equals – 2.05 m below the current level of the interior. The footing has not been discovered. On the side of the preserved west face the foundation is distinctly undercut. It might have been done in order to make a haunch here. The outer (east) face of the discussed wall formed the elevation of the building and had a stone plinth of which only fragments made from huge ashlars with well worked and smoothed surfaces have been preserved (fig. 6). The ashlars were set on a two-layer brick stepped footing which served as a kind of levelling layer. That layer rests on the top of the stone stepped footing of the wall foundation. The load-bearing wall of the 19th-century building of ‘Podchorążówka’ abuts the outer (east) face of the discussed wall of the palace foundation.

A single fragment of a floor brick with similar dimensions 15 × 15 cm. (fig. 7) was found in the south-east corner in the installation pit (secondary deposit).

The internal face of the south wall of the room was uncovered along its entire length (278 cm). One can notice there a visible continuation of the oldest

Ryc. 3. Fragmentarycznie zachowane lico zachodnie muru z zachowanym wewnętrznym poziomem użytkowym wnętrza, fot. Klaudia Stala

Fig. 3. Fragmentarily preserved west face of the wall with preserved interior usable floor area, photo: Klaudia Stala

Ryc. 4. Fragmentarycznie zachowane lico wschodnie muru, fot. Klaudia Stala

Fig. 4. Fragmentarily preserved east face of the wall, photo: Klaudia Stala

Ryc. 5. Cegła palcówka ze złoża wtórnego, fot. Klaudia Stala

Fig. 5. Hand-made ‘finger’ brick from secondary deposit, photo: Klaudia Stala

Ryc. 6. Widok na dwa zachowane ciosy oblicówki elewacji muru magistralnego pałacu oraz sekwencje reliktoów, fot. Łukasz Łukaszewski

Fig. 6. View of the two preserved ashlars of the elevation face of the load-bearing wall of the palace and relic sequences, photo: Łukasz Łukaszewski

podczas licznych prac budowlanych i przekształceń architektonicznych obiektu. W licu zachodnim (wewnętrznym) zachowały się dwie warstwy cegieł w układzie główkowym, być może jest to poziom użytkowy (ryc. 3). W licu wschodnim widoczne są trzy warstwy cegieł w podobnym układzie główkowym (ryc. 4).

Zarówno długość, jak i szerokość zachowanego reliktu waha się między 100 a 106 cm. Równie nieregularna, wtórnie i sztucznie uformowana w wyniku ingerencji budowlanych korona zachowała się na wysokości $-0,32$ cm poniżej obecnego wewnętrznego poziomu użytkowego (212,39 m n.p.m.). Na wysokości $-0,42$ cm zarejestrowano reliktoowo zachowaną wapienną wylewkę. Mur zbudowany został z cegieł (palcówka) o wymiarach całkowitych trudnych do uchwycenia ze względu na częściowe zabrudzenie lic zaprawą murarską. Zarejestrowano główkowy układ cegieł. Luźne cegły wydobyte podczas prac ziemnych, pochodzące z zasypów budowlanych, mają wymiary $26 \times 12 \times 8$ cm lub $32 \times 8 \times 13$ cm (cegła palcówka) – ryc. 5.

Fundament omawianego muru zbudowany został głównie z kamienia łamanego, fragmentów ciosów oraz cegieł spojonych zaprawą wapienno-piaskową. Grubość zachowanego muru wynosi 230–250 cm, maksymalna odsłonięta głębokość w licu zachodnim sięga $-2,05$ m poniżej obecnego poziomu wnętrza. Nie uchwycono stopy fundamentowej. Od strony zachowanego lica zachodniego fundament jest wyraźnie podcięty. Celem tych działań mogła być koncepcja wyprowadzenia w tym miejscu pachy sklepiennej. Zewnętrzne (wschodnie) lico omawianego muru tworzyło elewację budynku i posiadało cokół kamienny, z którego zachowały się fragmenty wykonane z potężnych ciosów, o dobrze obrobionych i wygładzonych powierzchniach (ryc. 6). Ciosy posadowione zostały na dwuwarstwowej ceglanej odsadzce będącej rodzajem warstwy wyrównawczej. Warstwa ta leży na koronie kamiennej odsadzki fundamentu muru. Mur magistralny XIX-wiecznego budynku Podchorążówki dostawiony jest na styk do zewnętrznego (wschodniego) lica omawianego muru fundamentu pałacu.

W narożniku południowo-wschodnim w wykopie instalacyjnym (złoże wtórne) znaleziono pojedynczy fragment cegły posadzkowej o przybliżonych wymiarach 15×15 cm (ryc. 7).

Lico wewnętrzne południowej ściany pomieszczenia zostało odsłonięte na całej jego długości (278 cm). Rysuje się w nim widoczna kontynuacja najstarszego muru ceglano (uchwytna w licu grubość muru wynosi ok. 140 cm). Do niego od strony zachodniej dostawiony został mur wykonany z kamienia i cegły obficie zalanej zaprawą (ryc. 8a, b) Mur posiada fundament kamienny obklejający nierówno poprzycinany fundament muru ceglano i schodzący na maksymalną uchwytną głębokość $-2,05$ m od współczesnego poziomu badanego pomieszczenia. Na podstawie analiz architektonicznych oraz zachowanych źródeł dostawiony mur datuje się wstępnie na barokową fazę pałacu z czasów przebudowy rezydencji za panowania Zygmunta III Wazy, wykonanej według projektu Giovanniego Trevano².

brick wall (the thickness of the wall measured in the face equals app. 140 cm). A wall made from stone and brick lavishly covered with mortar was added to it on the west side (fig. 8a, b). The wall has a stone foundation covering the unevenly cut foundation of the brick wall, and descending to the maximum measured depth of -2.05 m below the current level of the examined room. On the basis of architectonic analyses and preserved sources, the added wall is provisionally dated back to the Baroque stage of the palace from the time of rebuilding the residence during the reign of Sigismund III Vasa, designed by Giovanni Trevano².

A brick wall dating back to the 19th-century extension of the building designed by Feliks Książarski was added to the oldest wall on the east side. The face of the 19th-century wall in the above-ground section was uncovered along the length of app. 50 cm; the foundation section is visible fragmentarily inside the installation pit in the south-east corner of the room and was uncovered to the depth of -1.96 m below the current level of the interior. The foundation was made from broken limestone filled in with mortar.

The interior face of the east wall in the examined room (the perimeter wall of the 'Podchorążówka' building) was uncovered along the whole length of the room, i.e. 382 cm. One can see the above-ground facing section built from brick, and the stone foundation set off 60 cm from the wall while abutting the face of the foundation of the oldest wall.

On the north side, the face of a partition wall from the 19th-century extension of the object was revealed. Its above-ground section is built from brick and rests directly on the uneven, re-formed top of the foundation of the oldest wall at the depth of -1.00 m below the current usable floor area.

On the west side the room is enclosed by a cut installation pit filled with stone rubble and landfill of loose earth mixed with ground building material, above which a modern plasterboard wall, currently dismantled, had been placed.

HISTORICAL DATA

Having analysed historical data and available research materials³, we know from the preserved written sources that round the mid-14th century Casimir the Great erected a tower in Łobzow, not found until today and theoretically located in the east wing of the existing building. We also know that in the year 1522 Bona Sforza and Sigismund Augustus began converting the still undiscovered Gothic building into a Renaissance residence. However, it was Stefan Batory who commissioned an Italian architect, Santi Gucci, to build here a mannerist palace with a vast garden (1585–87), and which is important and clearly emphasised in the preserved historical sources, using the existing medieval walls⁴. Therefore, the new object must have absorbed the relics of the older building. In the years 1602–1605 during the reign of Sigismund III Vasa the residence

Od strony wschodniej do najstarszego muru dostawiono mur zbudowany z cegły, pochodzący z XIX-wiecznej rozbudowy budynku autorstwa Feliksa Księgarskiego. Lico XIX-wiecznego muru w partii nadziemnej odsłonięto na długości ok 50 cm, partia fundamentowa widoczna jest fragmentarycznie wewnątrz wykopu instalacyjnego w narożniku południowo-wschodnim pomieszczenia i odsłonięto ją na głębokość $-1,96$ m poniżej współczesnego poziomu wnętrza. Fundament wykonano z łamanego kamienia wapiennego zalanego zaprawą.

Lico wewnętrzne ściany wschodniej badanego pomieszczenia (mur obwodowy budynku Podchorążówki) odsłonięto na całej długości wnętrza, tj. 382 cm. Widoczna jest licowa partia nadziemna zbudowana z cegły oraz odsadzony od lica na odległość 60 cm kamienny fundament dostawiony na styk do lica fundamentu najstarszego muru.

Od północy odsłonięto lico ścianki działowej z XIX-wiecznej rozbudowy obiektu. W partii nadziemnej zbudowana jest ona z cegły i posadowiona bezpośrednio na nierówno, wtórnie ukształtowanej koronie fundamentu najstarszego muru na głębokości $-1,00$ m poniżej współczesnego poziomu użytkowego wnętrza.

Od zachodu pomieszczenie zamknięte jest ciętym wykopem instalacyjnym wypełnionym rumoszem kamiennym pochodzącym z zasypów luźnej ziemi przemieszanej z rozdrobnionym materiałem budowlanym, nad którym umieszczono współczesną regispową ściankę, obecnie zdemontowaną.

DANE HISTORYCZNE

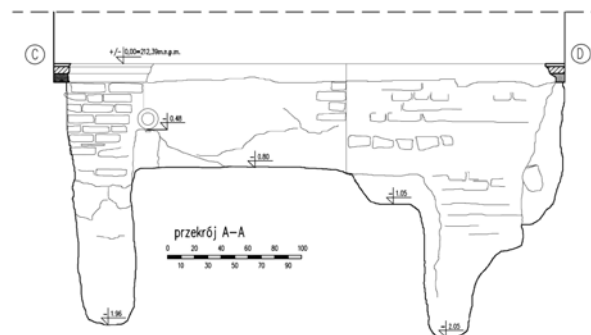
Analizując dane historyczne oraz dostępne materiały badawcze³, dowiadujemy się z zachowanych źródeł pisanych, że ok. poł. XIV wieku Kazimierz Wielki wznosił w Łobzowie wieżę, do dziś poszukiwaną i teoretycznie lokalizowaną we wschodnim skrzydle obecnego budynku. Wiemy też, że w 1522 roku Bona Sforza oraz Zygmunt August rozpoczęli przebudowę nieodkrytego do dziś budynku gotyckiego w kierunku renesansowej rezydencji. Jednak dopiero Stefan Batory zlecił włoskiemu architektowi Santi Gucciemu wybudowanie w tym miejscu manierystycznego pałacu z rozległym założeniem ogrodowym (1585–87), z wykorzystaniem – co ważne i wyraźnie zaakcentowane w zachowanych źródłach historycznych – istniejących murów średniowiecznych⁴. Nowy obiekt wchłonął zatem najprawdopodobniej relikty starszej budowli. W latach 1602–1605, za panowania Zygmunta III Wazy, rezydencję rozbudował Giovanni Trevano. Barokowy pałac zasłonił manierystyczną loggię dobudowaną od południa skrzydłem. Od czasów wojen szwedzkich zapomniany i zaniedbany obiekt popadał w ruinę. Ostatnio mocno podkreśla się rolę Jana III Sobieskiego w czasach odsieczy wiedeńskiej, kiedy w Łobzowie przebywała rodzina władcy. Nowe badania tego okresu zdają się potwierdzać, że Sobieski odbudował częściowo zniszczoną rezydencję, podnosząc z ruin przede wszystkim południowe skrzydło⁵.

Ryc. 7. Fragment zdobionej ceglanej płytki posadzkowej, fot. Klaudia Stala

Fig. 7. Fragment of a decorated brick floor tile, photo: Klaudia Stala

was expanded by Giovanni Trevano. The Baroque palace covered the mannerist loggia with the wing added on the south side. Since the time of the Swedish wars the forgotten and neglected object was falling into decline. Recently, the role of Jan III Sobieski is emphasised during the relief of Vienna when the king's family stayed in Łobzow. New research on that period seems to confirm that Sobieski partially rebuilt the damaged residence, mainly raising the south wing from ruin⁵. In the years 1854–55, the Austrian authorities decided to convert the historic building into the Cadet Institute. Since the planned building had to have a much bigger

Ryc. 8. Ściana południowa, lico muru: a) przekrój, rys. Agnieszka Szkiłdź, b) widok, fot. Klaudia Stala

Fig. 8. south wall, view of the wall facing, a) cross section, sketch by Agnieszka Szkiłdź, b) photo: Klaudia Stala

W latach 1854–55 władze austriackie zdecydowały, by zabytkową budowlę przekształcić w siedzibę Instytutu Kadetów. Ponieważ planowany budynek musiał mieć zdecydowanie większą powierzchnię użytkową, rozbudowano go w kierunku zachodnim. Wyznaczono wówczas nową oś obiektu w miejscu dawnego zachodniego skrzydła pałacu, lokując tam główną sień przelotową oraz wznosząc całkowicie nowe, zachodnie skrzydło. Istniejące historyczne mury dawnej letniej rezydencji królewskiej zostały inkorporowane w bryłę wschodniego skrzydła Instytutu Kadetów. Tuż po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w budynku utworzono Szkołę Podchorążych. Po II wojnie światowej przekazano go Politechnice Krakowskiej.

WNIOSKI KOŃCOWE

Mając na względzie bogatą przeszłość historyczną budynku „Podchorążówka” oraz wielość przeprowadzonych na przestrzeni wieków przekształceń architektonicznych, a także średniowieczne początki rezydencji, niepotwierdzone wcześniejszymi badaniami archeologicznymi, a poświadczone jedynie w źródłach pisanych, uznano przypadkowo odkryte sekwencje zabytkowych murów za niezwykle ważne, szczególnie w kontekście lokalizacji wymienionych tu relikwów w strefie wskazywanej przez źródła historyczne oraz wielu badaczy architektury jako domniemane miejsce wzniesienia kazimierzowskiego fortalicjum⁶. Ten nieduży obszar, o bardzo skomplikowanym do podjęcia analizy badawczej charakterze, pomimo wspomnianych powyżej zniszczeń nawarstwień ziemnych i licznych uszkodzeń substancji murów zabytkowych wniósł wiele cennych informacji i uzupełnień do rozczytywanej przez badaczy historii przekształceń budynku.

Podsumowując powyższe, domniemywa się, że najstarszy zachowany relikw muru znajdujący się w badanym pomieszczeniu jest murem magistralnym, o czym świadczy jego grubość i głębokość posadowienia. W partii nadziemnej do jego wzniesienia użyto cegieł. Znajdowane luźno cegły palcówki wymiarami przypominają cegłę gotycką. Była ona prawdopodobnie wtórnie użyta do konstrukcji partii nadziemnej muru i może pochodzić z rozbiórki wspomnianego w licznych źródłach historycznych tzw. fortalicjum Kazimierza Wielkiego⁷. Mur od zewnątrz obłożony jest kamienną oblicówką w formie solidnego cokołu zbudowanego z do-

usable floor area, it was expanded westwards. A new axis of the object was then marked in the place of the former west wing of the palace, situating there the main entrance passage and erecting a completely new west wing. The existing historic walls of the former summer royal residence had been incorporated in the bulk of the east wing of the Cadet Institute. Just after Poland had regained its independence, the Cadet School was opened in the building. After World War II it was transferred to the Cracow University of Technology.

FINAL CONCLUSIONS

Considering the eventful past of the historic building of “Podchorążówka” and the multiple architectonic transformations carried out here throughout the centuries, as well as the medieval origins of the residence though not confirmed by previous research but merely mentioned in written records, the accidentally discovered sequences of historic walls were regarded as extremely important, especially in the context of the mentioned relics being located within the zone indicated by historic sources and many researchers of architecture as the supposed site where Casimir’s fortalice was erected⁶. It was rather difficult to carry out a research analysis in that small area, because of the already mentioned destroyed soil accumulations and damage done to the historic walls; nevertheless, it yielded much valuable information to complete the history of the building transformations studied by scientists.

To sum up the above, it is assumed that the oldest preserved relic of a wall in that room is the lead-bearing wall, which is confirmed by its thickness and the depth at which it was founded. Its above-ground section was

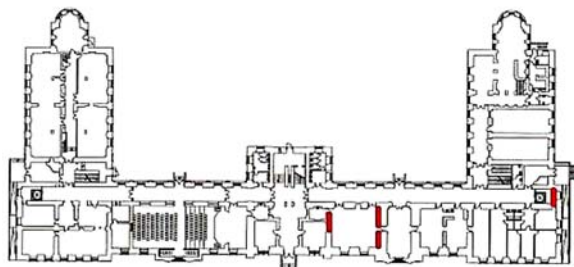

Ryc. 9. Ceglany poziom, być może fragment wnęki okiennej, fot. Klaudia Stala
Fig.9. brick level, perhaps a fragment of a window niche, photo: Klaudia Stala

brze opracowanych ciosów. Tego typu cokoły stosowane były w elewacjach zarówno budynków gotyckich, jak i renesansowych (ryc. 6). Odsłonięty na dalszym etapie eksploracji ceglany poziom (posadzka?) wykonany z cegły palcówki stał się czytelny po usunięciu zalegającego na nim destruktu. Mógł być uformowany wtórnie podczas kolejnych transformacji obiektu lub mieć pierwotny charakter. Jest to prawdopodobnie fragment wnęki ściennej, np. okiennej. Fragment zachowanej wnęki jest pokryty grubą warstwą tynku, co może utwierdzać w przekonaniu, że wnęka była wykonana intencjonalnie (ryc. 9).

Zasadnicza wydaje się kwestia poprawnej interpretacji fundamentu najstarszego reliktu muru. Zachodzi przypuszczenie, że mur ten jest chronologicznie starszy od partii nadziemnej i został wtórnie użyty do posadowienia na nim ceglanej części. Technika budowy muru i materiał budowlany mogą wskazywać na średniowieczne pochodzenie. Grubość muru – ponad 230 cm – może świadczyć o jego obronnym charakterze. W świetle powyższych badań można interpretować zachowany relikw jako pozostałość po zabudowie średniowiecznej. Zgodnie z informacjami zawartymi w historycznych źródłach pisanych mógłby stanowić pozostałość po wieży (fortalicjum) Kazimierza Wielkiego⁸, a uwzględniając wyniki badań inwentaryzacyjnych z 1999 roku przeprowadzonych przez S. Sławińskiego i M. Sulmę⁹ oraz wyniki archeologicznych badań ratowniczych wykonanych przez autorkę¹⁰ w tym samym roku, można zaryzykować stwierdzenie, że poszukiwane fortalicjum mogło stanowić wspomniane przez Miechowitę *turrim et mansiunculas*¹¹. Świadczą o tym zarejestrowane fragmenty murów uważane za średniowieczne, znajdujące się w zachodnim skrzydle dawnego pałacu (obecnie wschodnie skrzydło „Podchorążówki”)¹² oraz domniemany relikw muru w postaci omawianego tu fundamentu¹³. Na podstawie analizy lokalizacji zaznaczonych na rzucie obecnego budynku murów średniowiecznych (ryc. 10) wydaje się że wzniesiona za panowania Kazimierza Wielkiego siedziba składała się z większej liczby budynków niż pojedyncza wieża (ryc. 11, 12).

Część nadziemna oraz kamienny cokół wydają się stanowić odrębną fazę budowlaną, którą obecnie łączy się ze ścianą magistralną pałacu Stefana Batorego wzniesionego dla króla przez włoskiego architekta Santi Guccio i datowany może być na schyłek XVI wieku¹⁴. Niestety

Ryc. 10. Rzut budynku WAPK, tzw. „Podchorążówki”, studio architektoniczne ARCHECON; kolorem czerwonym zaznaczono domniemane pozostałości murów gotyckich, wyk. K. Stala

Fig. 10. plan of the building of DACUT called “Podchorążówka”, ARCHECON designing office, red colour marks supposed relics of Gothic walls, made by K. Stala

built from bricks. The loose finds of hand-made ‘finger’ bricks have dimensions resembling Gothic bricks. The latter might have been re-used to construct the above-ground part of the wall and may have come from the demolition of the so called Fortalice of Casimir the Great⁷, mentioned in numerous historical sources. Mur On the outside the wall is lined with a stone facing in the form of a massive plinth built from well worked ashlar. Such plinths were used in elevations of both Gothic and Renaissance buildings (fig. 6). The brick level (floor?) made from hand-made brick, revealed at a further stage of exploration, became recognisable after the removal of rubble that had covered it. It might have been secondarily formed during the subsequent transformations of the object, or might have been original. It could be a fragment of a wall niche e.g. widow recess. The fragment of the preserved niche is covered with a thick layer of plaster, which can confirm the belief that the recess was intentionally made (fig. 9).

The question of a correct interpretation of the foundation of the oldest wall relic seems to be of key importance here. It is supposed that the wall is chronologically older than the section above ground, and was re-used to support the brick section. The construction technology and the building material of the wall might indicate its medieval origin. The thickness of the wall – over 230 cm – might confirm its defensive character. In the light of the above research the preserved relic can be interpreted as the remains of a medieval construction. In accordance with the information recorded in the historic written sources, it might be a relic of the tower (fortalice) of Casimir the Great⁸, and considering the results of the inventory research from 1999 carried out by S. Sławiński and M. Sulma⁹ as well as results of rescue archaeological research conducted by the author¹⁰ in the same year, one could risk a statement that the sought fortalice might have been the *turrim et mansiunculas* mentioned by Miechowita¹¹. The registered fragments of walls, regarded as medieval, located in the west wing of the former palace (currently the east wing of “Podchorążówka”)¹² and the supposed relic of the wall in the form of the foundation discussed here are the evidence¹³. Analysing the location of the medieval walls (fig. 10), marked on the plan of the current building, it seems that the fortalice erected during the reign of Casimir the Great consisted of more buildings than just one tower (fig. 11, 12).

The above-ground section and the stone plinth seem to constitute a separate construction stage that nowadays is associated with the load-bearing wall of the palace of Stefan Batory, erected for the king by the Italian architect, Santi Gucci, and can be dated back to the end of the 16th century¹⁴. Unfortunately, it is impossible to confirm the dating using archaeological methods because of the lack of preserved dirt accumulations.

Considering the historical rank, the high artistic value, as well as the eventful and complicated past of the building, the research on the history of its transformations until the present times has become

brak zachowanych nawarstwień ziemnych uniemożliwia potwierdzenie datowania metodami archeologicznymi.

Zważywszy na rangę historyczną, zabytkową, na wysokiej klasy walory artystyczne, bogactwo wydarzeń i skomplikowane losy budynku, badania nad historią jego przeobrażeń aż po czasy nam współczesne stają się nie tylko ambitnym, ale też pasjonującym wyzwaniem. Na ich zakończenie oraz ostateczne wnioski trzeba będzie jeszcze poczekać. Ale budynek obecnego WAPK to nie tylko świadectwo odległych dziejów, to także czasy nam współczesne, w których to my w sposób bezpośredni zapisujemy kolejne karty w historii tego niezwykłego obiektu. To również na nas spoczywa obowiązek opieki nad powierzonym naszej pieczy zabytkiem, obowiązek poszanowania bogatej przeszłości, ale też zapewnienia mu bezpiecznej przyszłości, a także upowszechniania wiedzy o tym ważnym w dziejach Krakowa i Polski miejscu.

Ryc. 12. Koncepcja wyglądu fortalicjum Kazimierza Wielkiego uwzględniająca istniejące relikty murów, wizualizacja bryły. Oprac. D. Długosz, E. Furlepa, A. Jurek, Ł. Kadela, A. Steuer-Jurek, Studia Doktoranckie 2014/15 – Warsztaty Konserwatorskie, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków WAPK

Fig. 12. Concept of the appearance of the fortalice of Casimir the Great, considering the existing relics of walls; visualisation of the body. Prep. by D. Długosz, E. Furlepa, A. Jurek, Ł. Kadela, A. Steuer-Jurek, Doctoral Studies 2014/15 Conservation Workshops, Institute of History of Architecture and Monument Conservation DACUT

not merely an ambitious but also a fascinating challenge. One will have to wait for its completion and final conclusions. But the building of the present-day DACUT is not only the testimony of the distant past, but also the modern times when we directly inscribe the following pages in the history of this unique object. We are also responsible for taking care of the historic building entrusted to us, we are obliged to respect its eventful past but also to ensure its safe future, as well as to popularise the knowledge concerning this place so important for the history of Krakow and Poland.

Ryc. 11. Koncepcja wyglądu fortalicjum Kazimierza Wielkiego uwzględniająca istniejące relikty murów, widok z lotu ptaka. Oprac. D. Długosz, E. Furlepa, A. Jurek, Ł. Kadela, A. Steuer-Jurek, Studia Doktoranckie 2014/15 – Warsztaty Konserwatorskie, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków WAPK

Fig. 11. Concept of the appearance of the fortalice of Casimir the Great, considering the existing relics of walls, bird's-eye view. Prep. by D. Długosz, E. Furlepa, A. Jurek, Ł. Kadela, A. Steuer-Jurek, Doctoral Studies 2014/15 Conservation Workshops, Institute of History of Architecture and Monument Conservation DACUT

¹ Por. K. Stala, *Pałac Królewski w Łobzowie*, Nasza Politechnika, nr 1 (149), styczeń 2016, s. 3–6; idem, *Najstarszy widok łobzowskiego castellum Kazimierza Wielkiego z 1536/1537 roku*, Wiadomości Konserwatorskie 46/2016; idem, *Królewska rezydencja Zygmunta III Wazy w Łobzowie. Próba rekonstrukcji*, Wiadomości Konserwatorskie 42/2015, s. 54–60.

² Por. W. Kieszkowski, *Zamek królewski w Łobzowie*, Biuletyn HSiK, R. IV, 1935; J.W. Rączka, *Królewska rezydencja pałacowo-ogrodowa w Łobzowie*, cz. 1–3, Teka KUiA, t. XVI–XVIII; J. Bogdanowski, *Królewski ogród na Łobzowie*, cz. 1–2, Teka KUiA, t. XXIV–XXV; K. Stala, *Królewska rezydencja...*, ibidem.

³ Jan Długosz, *Historia Poloniae III*, s. 459; *Kodeks Dyplomatyczny m. Krakowa 1257–1506*, 1, 86; *Kodeks Dyploma-*

tyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. I, Kraków 1870, nr76; M. Miechowita, *Chronica Polonorum*, Kraków 1521, s. 240, *Matricularium Regni Poloniae Summaria* V/2, 6080, Umowa pomiędzy Santi Guccim a Stefanem Batorem z 1585 r.; *Księga Rekognicjonarjuszów*, DZ. IV, Archiwum Skarbowe, Inwentarz z roku 1595; Inwentarz Wielkorządców Krakowskich 1736; por. W. Kieszkowski, ibidem; J.W. Rączka, ibidem; idem, *Przemiany krajobrazu podkrakowskiej rezydencji Łobzów*, Politechnika Krakowska, Kraków 1996; Bogdanowski, ibidem; K. Stala, *Najstarszy widok...*, op. cit.; K. Sinko, *Santi Gucci Fiorentino i jego szkoła*, Kraków 1933; por. także: A. Filipowicz, M. Myszka, *Wyniki badań archeologiczno-architektonicznych dawnego folwarku królewskiego w Łobzowie*, ZNMHMK „Krzysztofory” nr 24, Kraków 2006; S. Sławiń-

- ski, M. Sulma, *Rejestracja wyników badań architektonicznych. Dokumentacja naukowo-histeryczna*, Kraków 1999; K. Stala, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych w d. królewskim pałacu w Łobzowie* [w:] *Badania Historyczno-Konserwatorskie*, Studio architektoniczne ARCHECON, materiały niepublikowane.
- ⁴ „...ktoremy Gankami ma bicz chodzenie stego noueo Domu zobu rogo U’do stareg wieżę vedług vizerąką Do ktorey starey wieże ma fandatnenti opatrnicz y nowe Hiliari dljia uinocznienia zmurowacz...” cyt. za: Umowa pomiędzy Santi Guccim..., op. cit.
- ⁵ M. Szpyt, P. Pikulski, *Niezbadane losy Pałacu w Łobzowie za czasów Jana III Sobieskiego. Próba komputerowej rekonstrukcji na podstawie analizy historii pałacu od roku 1655 do połowy XIX wieku*, *Wiadomości Konserwatorskie* 48/2016; P. Pikulski, *W poszukiwaniu architektonicznego stylu Jana III Sobieskiego*, *Wiadomości Konserwatorskie* (w druku).
- ⁶ S. Tomkiewicz, *Łobzów* [w:] *Powiat Krakowski Teka Grona Konserwatorów Zabytków Galicji Zachodniej*, II, 1906, s. 118–121; W. Kieszkowski, op. cit.; J.W. Rączka, op. cit.; K. Stala, *Sprawozdanie...*, op. cit.
- ⁷ Jan Długosz, op. cit.; *Kodeks Dyplomatyczny m. Krakowa...*, op. cit.; *Kodeks Dyplomatyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, op. cit.; M. Miechowita, op. cit.; *Matricularium...*, op. cit.; Umowa pomiędzy Santi Guccim..., op. cit.; *Księga Rekognicjonarjuszów...*, op. cit.; *Inwentarz Wielkorządców Krakowskich...*, op. cit.
- ⁸ Ibidem.
- ⁹ S. Sławiński, M. Sulma, op. cit. W 1999 roku zostały przeprowadzone badania inwentaryzacyjne w z piwnicach pod zachodnim skrzydłem d. pałacu królewskiego w Krakowie (obecnie wschodnie skrzydło budynku „Podchorążówki”), podczas których zidentyfikowano relikty muru średniowiecznego wydatowanego na wiek XIV. Por. ryc. 10.
- ¹⁰ K. Stala, *Sprawozdanie...*, op. cit.; badania prowadzone przez autorkę w pd.-wsch. skrzydle dawnego pałacu królewskiego w Łobzowie wykazały brak reliktyw średniowiecznych w tym obszarze, co potwierdza tezę o dobudowie od południa przez Giovanniego Trevano barokowej elewacji do manierystycznego podcienia arkadowego.
- ¹¹ M. Miechowita, op. cit., por. Grabowski, *Kraków i jego okolice*, wyd. V, Kraków 1866, s. 383.
- ¹² Pozostałości królewskiego pałacu zostały inkorporowane w bryłę XIX-wiecznego budynku projektu F. Książarskiego i znajdują się obecnie w jego wschodnim skrzydle.
- ¹³ Wg obecnego stanu wiedzy zarejestrowano w obrębie dawnego pałacu królewskiego trzy relikty murów uważane za średniowieczne: relikty fundamentu w pomieszczeniu przeznaczonym na windę mogący być pozostałością poszukiwanej wieży, zidentyfikowany przez Sławińskiego i Sulmę mur w piwnicach budynku interpretowany przez nich jako obwodowy oraz fragment gotyckiego muru wyeksponowany w pomieszczeniu szatni dzisiejszego budynku WAPK – zachodnie skrzydło pałacu, por. ryc. 10.
- ¹⁴ K. Sinko, op. cit.; W. Kieszkowski, op. cit.; J. Bogdanowski, op. cit.

Streszczenie

W artykule przedstawiono wyniki ratowniczych badań archeologicznych prowadzonych w 2015 roku w pomieszczeniu wschodniego skrzydła dawnego pałacu królewskiego w Łobzowie przeznaczonym docelowo pod instalację windy. Ten zabytkowy obiekt jest obecnie siedzibą Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, stąd konieczność jego dostosowania do nowych funkcji. Przypadkowo odkryte podczas prac budowlanych relikty znajdowały się w lokalizacji wspomnianej w źródłach historycznych jako przypuszczalne miejsce wzniesienia średniowiecznego fortalicjum Kazimierza Wielkiego, stąd tak duże znaczenie odkrycia. Przeprowadzone badania zdają się potwierdzać informacje zawarte w źródłach i hipotezy wcześniejszych badaczy.

Abstract

The article presents results of rescue archaeological research conducted in the year 2015 in the room in the east wing of the former royal palace in Łobzow, intended for the installation of the lift. The historic building currently houses the Department of Architecture of the Cracow University of Technology, and hence the necessity to adapt it to new functions. The relics, discovered accidentally during construction work, were found in the place mentioned in historical sources as the supposed site on which the medieval fortalice of Casimir the Great might have been erected, hence the immense significance of the discovery. The carried out research seem to confirm the information recorded in the sources as well as the hypotheses of previous research scientists.